

## บทที่ 2

# นครรัฐกรีกและความคิดทางการเมืองยุคก่อนเพลโต

### 1. ความนำ

การศึกษาความคิดของมนุษย์นั้นจำเป็นที่จะต้องศึกษาสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมของเจ้าของความคิดประกอบด้วย เพราะมนุษย์ไม่ใช่เป็นผู้ที่สามารถมีความคิดดัดแปลงสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมของตนแต่ฝ่ายเดียว ความจริงแล้วสิ่งแวดล้อมมีส่วนหล่อหลอมหรือมีอิทธิพลต่อความคิดของเขาอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน จะเห็นได้จากเมธีการเมืองในยุคต้นมักจะมีแนวความคิดอยู่ในแวดวงของความเป็นนครรัฐเล็ก ๆ เมื่อสร้างภาพพจน์ของสังคมอุดมคติก็มักจะสร้างในกรอบรูปของนครรัฐที่ไม่กว้างขวางใหญ่โตเหมือนประเทศในยุคปัจจุบัน เหตุเพราะนักคิดในสมัยนั้นต่างก็ได้รับอิทธิพลของลักษณะนครรัฐที่ตนอาศัยและคุ้นเคยอยู่ ด้วยความจำเป็นดังกล่าวนี้ในบทนี้จะได้บรรยายถึงสภาพทางสังคมและการปกครองของนครรัฐกรีก เพื่อให้เห็นสภาพความเป็นอยู่และทัศนคติของชนชาวกรีกโดยเฉพาะนครรัฐเอเธนส์ ดินแดนที่หล่อหลอมนักทฤษฎีการเมืองคนสำคัญหลายท่าน และจะขยายการศึกษาครอบคลุมไปถึงความคิดทางการเมืองของเมธีการเมืองที่มีชื่อเสียงในสมัยก่อนเพลโตด้วย

### 2. ประวัติการปกครองนครรัฐกรีก

2.1 กรีกสมัยที่เรียกกันว่าเฮเลนิก (Hellenic) ในศตวรรษที่ 8 และที่ 9 ก่อนคริสตกาลประกอบด้วยนครรัฐต่าง ๆ ตั้งแยกย้ายกระจัดกระจายตามหุบเขากรีกและดินแดนแถบชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตลอดจนบนเกาะใหญ่น้อยทั้งหลาย บรรดานครรัฐเหล่านี้มีขนบธรรมเนียม, ระบบสังคม และลัทธิศาสนาคล้ายคลึงกัน ทางด้านการเมืองต่างก็เป็นอิสระและมีอธิปไตยเป็นของตนเอง ร่วมกันอยู่แบบพันธมิตร แม้ว่านครรัฐใหญ่ ๆ บางนครรัฐพยายามที่จะครอบงำหรือเป็นรัฐนำของบรรดานครรัฐเล็ก ๆ อื่น ๆ

2.2 ระบบการปกครองในสมัยแรก ๆ ของบรรดานครรัฐกรีกเหล่านี้ เป็นระบบกษัตริยาธิปไตยหรือราชาธิปไตย (Monarchy) ต่อมาในศตวรรษที่ 7 ก่อนคริสตกาลรูปการปกครองเปลี่ยนเป็นคณะธิปไตย (Oligarchy) ซึ่งคณะผู้ปกครองส่วนใหญ่ประกอบด้วยหัวหน้าเผ่าใหญ่ ๆ ในนครรัฐ ระบอบคณะธิปไตยเสื่อมคลายลงในระยะต่อมา เพราะบรรดาผู้ปกครองเกียจคร้าน

และแตกแยกกันเอง ในที่สุดระบอบทรราชหรือทฤษฎีประชาธิปไตย (Tyranny) ซึ่งเป็นการปกครองโดยทรราชเข้ามาแทนที่ในระหว่าง 700 - 500 ก่อนคริสตกาล ในการขึ้นสู่ตำแหน่งนั้น บรรดาทรราชปรากฏโฉมขึ้นมาเป็นแบบขวัญใจประชาชน โดยสร้างภาพพจน์ให้ประชาชนเห็นว่า ตนจะเข้ามาล้างอธรรมและสร้างความรุ่งเรืองให้กับรัฐ แต่ภายหลังกลับกลายเป็นว่า บรรดาทรราชล้วนแต่ปกครองตามอำเภอใจและแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวทั้งสิ้น บรรดาประชาชนผู้ถูกกดขี่จึงร่วมมือกับเหล่าขุนนางและผู้ทรงความรู้ทั้งหลายทำการปฏิวัติกวาดล้างทรราช ปรากฏว่าบรรดานครรัฐกรีกระยะนั้นมีการกบฏปฏิวัติเช่นนี้เกิดขึ้นบ่อย ๆ จนกระทั่งราวศตวรรษที่ 5 และที่ 4 ก่อนคริสตกาลทุก ๆ นครรัฐกรีกได้เปลี่ยนรูปการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) ทั้งสิ้น<sup>1</sup>

2.3 การที่จะกล่าวถึงนครรัฐกรีกซึ่งมีจำนวนมากเหมือนกับว่าทุก ๆ นครรัฐเป็นเช่นเดียวกันหมดเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แม้ว่านครรัฐทั้งหลายจะมีความคล้ายคลึงกัน แต่ความแตกต่างทั้งทางด้านสังคมและการเมืองก็มีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในด้านความคิดเห็นทางการเมืองและสถาบันการปกครอง ในบรรดานครรัฐต่าง ๆ ของกรีก เอเธนส์และสปาร์ต้าได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นนครรัฐที่ยิ่งใหญ่และเป็นผู้นำของนครรัฐอื่น ๆ แม้ว่าทั้งสองนครรัฐนี้จะเคยเป็นพันธมิตรร่วมต่อต้านการบุกรุกของชนเปอร์เซีย แต่ในตอนท้ายเอเธนส์และสปาร์ต้ากลับกลายเป็นคู่แข่งครมกันในสงครามเพโลโพนีเซียน ซึ่งจบลงโดยชัยชนะเป็นของสปาร์ต้า

2.4 ในการศึกษาเรื่องของกรีก เอเธนส์เป็นนครรัฐที่น่าสนใจมากกว่าสปาร์ต้า ด้วยเหตุผลว่า

นครเอเธนส์เป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมและการศึกษาของโลกยุคโบราณและอิทธิพลของเอเธนส์ยิ่งใหญ่สามารถที่จะรักษาความเป็นเด่นอยู่ได้เป็นเวลานานภายหลังจากการปร่าชยและเสื่อมคลายอำนาจทางเศรษฐกิจและกำลังทัพ คนที่มีความตั้งใจดีสนใจที่จะใช้ชีวิตอยู่กับเพื่อนร่วมรัฐของเขาด้วยจิตใจแห่งความเสมอภาคและมิตรภาพ ชาวเอเธนส์ชิงชัยและปฏิเสธรูปการปกครองแบบอัตตาธิปไตย (Autocracy) นครเอเธนส์ซึ่งสามารถประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตที่ดีในระบอบประชาธิปไตยชั่วระยะเวลาอันสั้นเป็นนครรัฐที่มีค่าแก่การศึกษายิ่งกว่านครสปาร์ต้า ซึ่งดำเนินชีวิตแบบค้ายทหารและเหยียดในความหย่อนระเบียบของสังคมเอเธนส์ อำนาจของสปาร์ต้าเสื่อมคลายลงเช่นเดียวกับเอเธนส์ แต่ทว่าเมื่ออำนาจทางทหารของสปาร์ต้าหมดสิ้นลง ทุกสิ่งทุกอย่างก็สูญสิ้นไปหมด ในขณะที่มรดกทางวัฒนธรรม (ของเอเธนส์) สามารถจะรักษาความเป็นชาวเอเธนส์ได้ (แม้รัฐจะสูญอำนาจธิปไตย) แต่ (มรดกทางวัฒนธรรมของสปาร์ต้า) ไม่อาจจะรักษาชาวสปาร์ต้าไว้ได้ ในยามเสื่อมคลายเอเธนส์คงอยู่ต่อไปด้วยสิ่งที่ตน

<sup>1</sup> Van Loon, *The Story of Mankind*, 55-9.

ได้สร้างขึ้นแต่สปาร์ต้าตายไปสิ้น<sup>2</sup>

### 3. นครรัฐเอเธนส์

3.1 ชนชั้นในสังคม นครรัฐเอเธนส์มีประชากรทั้งหมดประมาณ 250,000 - 275,000 คน บนพื้นที่ประมาณ 1,000 ตารางไมล์ นับว่าเป็นนครรัฐขนาดใหญ่ของกรีกยุคนั้น ชนชั้นในสังคม ถูกแบ่งออกเป็น 3 พวกด้วยกันได้แก่

3.1.1 พลเมือง (Citizen) เป็นชนชั้นสำคัญของนครรัฐ มีจำนวนประมาณ 1/3 ของประชากรของรัฐ พลเมืองทุกคนถือว่า “เขาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และรัฐเป็นส่วนหนึ่งของตัวเขา”<sup>3</sup> ฐานะของการเป็นพลเมืองได้มาโดยกำเนิด สิทธิของความเป็นพลเมืองโดยเฉพาะพลเมืองชายนั้น ได้แก่การมีส่วนร่วมเสียงในการปกครองและกิจการของรัฐโดยเท่าเทียมกัน “ชาวกรีกเห็นว่าการเป็นพลเมืองไม่ใช่ทรัพย์สิน (possession) ที่ใครจะถือเอาได้คนเดียวเป็นสมบัติ แต่เป็นสิ่งที่ต้องยอมให้พลเมืองคนอื่นใช้ร่วมกับตนเสมือนคนในเครือญาติหรือครอบครัวเดียวกัน กรีกไม่ต้องการที่จะพิทักษ์คุ้มครองสิทธิของบุคคลมากนัก แต่เป็นการรับรองสิทธิที่มนุษย์มีอยู่แล้วมากกว่า”<sup>4</sup>

3.1.2 ต่างด้าว (Metics) ได้แก่เสรีชนทั้งหลายที่บิดามารดาไม่ได้เป็นชาวเอเธนส์ ส่วนใหญ่ได้แก่บรรดาพ่อค้าวานิชทั้งหลาย คนต่างด้าวนี้แม้ว่าจะตั้งหลักแหล่งในนครรัฐนานเท่าใดก็ตาม หากได้รับสิทธิที่จะโอนสัญชาติเป็นพลเมืองไม่ เพราะไม่มีตัวบทกฎหมายเกี่ยวกับการโอนสัญชาติบัญญัติไว้ อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่า ชนต่างด้าวบางคนได้รับการยอมรับให้เป็นพลเมืองโดยกระบวนการทางกฎหมายเป็นกรณีพิเศษ บทบาทของคนต่างด้าว นอกจากจะไม่มีสิทธิในการปกครองของรัฐแล้ว ยังถูกควบคุมด้วยกฎหมายมากกว่าพลเมืองธรรมดา และต้องเสียภาษีพิเศษซึ่งบรรดาพลเมืองได้รับการยกเว้น รวมทั้งต้องเสียค่าบำรุงกองทัพด้วย ชนต่างด้าวนี้มีจำนวนประมาณ 1/6 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

3.1.3 ทาส (Slaves) เป็นชนชั้นที่ใหญ่ที่สุดของนครรัฐ หน้าที่สำคัญของพวกทาสคือปฏิบัติภารกิจแทนนาย ช่วยให้เขามีเวลามากขึ้นในการที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของรัฐ อย่างไรก็ตาม ทาสของกรีกมีสิทธิและเสรีภาพไม่น้อย โดยเฉพาะในการเขียนและการพูด กฎหมายของรัฐให้การพิทักษ์บรรดาทาส

<sup>2</sup> Harmon, *Political Thought*, 12.

<sup>3</sup> *Ibid.*, 16.

<sup>4</sup> เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, *ทฤษฎีการเมืองและสังคม*, 4.

เป็นอย่างดีนายไม่มีสิทธิที่จะทำอันตรายทาสของเขาจนถึงแก่ชีวิต และอาจถูกบังคับให้ขายทาสของเขา หากว่าเขากดขี่ข่มเหงทาสอย่างปราศจากมนุษยธรรม คนทุกคนไม่มีสิทธิทำร้ายร่างกายทาสซึ่งไม่ใช่ทาสของเขา ในนครรัฐเอเธนส์มีทาสเป็นจำนวนมากที่อยู่ในสังกัดของรัฐบาล ปฏิบัติหน้าที่เป็นข้าราชการในระดับต่ำ ๆ เช่นเป็นตำรวจ, ผู้คุมนักโทษ เป็นต้น

### 3.2 สถาบันการปกครอง องค์การทางการเมืองการปกครองของนครรัฐเอเธนส์มีด้วยกันทั้งหมด 4 องค์การด้วยกัน ได้แก่

3.2.1 สภาประชาชน (Assembly of Ecclesia) สถาบันนี้ประกอบด้วยพลเมืองชายทุกคนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป ถือว่าเป็นสถาบันที่แสดงเจตจำนงอันสูงสุดของประชาชน รัฐธรรมนูญของเอเธนส์กำหนดอำนาจหน้าที่ของสภานี้ไว้สูงกว่าสถาบันอื่นคือทำหน้าที่นิติบัญญัติ ควบคุมนโยบายต่างประเทศ, และควบคุมฝ่ายบริหาร ในรอบปีหนึ่ง ๆ สภานี้มีสมัยประชุม 10 ครั้งด้วยกัน ในกรณีพิเศษการเปิดประชุมย่อมกระทำได้แม้ว่าจะไม่ตรงกับสมัยประชุมปกติ ในบางครั้งปรากฏว่าสภาไปถึงกับเปิดประชุมทุก 10 วัน<sup>5</sup> เนื่องจากสภาประชาชนนี้เป็นสถาบันใหญ่และมีสมาชิกเป็นจำนวนมาก ประสิทธิภาพในการดำเนินการย่อมบกพร่องและขาดความรวดเร็ว ข้อแก้ไขของชาวกรีกคือ กำหนดให้มีองค์การย่อยอีกองค์การหนึ่งคือ “คณะมนตรีห้าร้อย” บทบาทของสภาใหญ่ลดลงเป็นเพียงการอนุมัติและเห็นชอบ สภาประชาชนมีสิทธิควบคุมการปฏิบัติงานของคณะมนตรีห้าร้อยอย่างกว้างขวาง อาจปฏิเสธข้อเสนอของคณะมนตรีฯ และสามารถแก้ไขเพิ่มเติม กฤษฎีกาหรือบทบัญญัติที่ออกมาโดยคณะมนตรีฯ

3.2.2 คณะมนตรีห้าร้อย (Council of Five Hundred) เป็นองค์การปกครองประจำปฏิบัติงานในระหว่างสมัยประชุมของสภาและอำนาจงานของสภาในวาระประชุม สมาชิกคณะมนตรีประกอบด้วยพลเมืองชายเอเธนส์ 500 คน โดยเลือกเอาผู้แทนเผ่าแต่ละเผ่า เผ่าละ 50 คน (ในเอเธนส์มี 10 เผ่าด้วยกัน) การคัดเลือกใช้วิธีจับสลาก สมาชิกแต่ละคนมีอายุประจำการครั้งละ 1 ปี และห้ามไม่ให้ดำรงตำแหน่ง 2 ปีติดต่อกัน อำนาจและหน้าที่ของคณะมนตรีฯ ได้แก่การวางนโยบายและเป็นคณะกรรมการดำเนินงานของสภา, การเตรียมวาระประชุมของสภา, สามารถที่จะออกกฤษฎีกาและกำหนดรายละเอียดเพิ่มเติมตบตบทกกฎหมายที่ฝ่ายสภาบัญญัติขึ้น, ควบคุม

<sup>5</sup> Harmon, *Political Thought*. 21

ดูแลการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่บริหารทั้งหมด, จัดการการคลังและการเก็บภาษี, ควบคุมการเลือกตั้ง, เป็นตัวแทนเจรจากับผู้แทนรัฐอื่น ๆ, และในบางครั้งอาจทำหน้าที่เป็นศาลสถิตยุติธรรมกำหนดความผิดและลงโทษ เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น คณะมนตรีนี้ใช้ระบบหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันทำงานอีกชั้นหนึ่ง โดยแบ่งเป็นคณะกรรมการ 10 คณะด้วยกัน แต่ละคณะมี 50 คน ประกอบด้วยผู้แทนเผ่าหนึ่งเผ่าใดโดยเฉพาะ 41 คน และจากเผ่าอื่น ๆ เผ่าละ 1 คน ทำงานแทนคณะมนตรีฯ คณะละ 1 ใน 10 ของปี แต่ละวันคณะกรรมการจะจับสลากเลือกสมาชิกคนหนึ่งให้ทำหน้าที่เป็นประธานของคณะ ห้ามไม่ให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งนี้ได้เกินกว่า 1 วัน ในชีวิตสมาชิกทั้งหมดของคณะกรรมการต้องเข้าร่วมในการประชุมของคณะมนตรีฯ สมาชิกอื่น ๆ มีสิทธิเข้าร่วมแต่ไม่บังคับ

3.2.3 ศาล (Court) เป็นสถาบันที่ถือว่าเป็นตัวแทนแสดงอำนาจอธิปไตยโดยสมบูรณ์ของประชาชน ประกอบด้วยชาวเอเธนส์ชายที่มีอายุ 30 ปีขึ้นไปจำนวน 6,000 คน คัดเลือกด้วยวิธีจับสลากจากแต่ละเผ่า ๆ ละ 600 คน ในการพิจารณาคดีแต่ละคดี จะมอบอำนาจในการเป็นผู้พิพากษาให้กับสมาชิกของศาลจำนวนหนึ่ง ซึ่งต้องมีผู้แทนของแต่ละเผ่าจำนวนเท่ากัน และไม่มี การแจ้งให้ทราบล่วงหน้าว่าจะมอบเรื่องใดให้พิจารณา เพื่อป้องกันการอยุติธรรม ศาลนี้ทำหน้าที่พิพากษาทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา คำตัดสินถือเป็นเด็ดขาดไม่มีอุทธรณ์ สมาชิกของศาลเป็นทั้งตุลาการและลูกขุนไม่มีอัยการ ทั้งโจทก์และจำเลยต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยตนเองไม่มีทนายความ ขบวนการตัดสินคดีเริ่มโดยการลงมติก่อนว่า ผิดหรือไม่ ถ้าไม่ผิดก็ให้ยกฟ้อง ถ้าผิดก็หาผิดกำหนดโทษ โดยเลือกเอาโทษอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผู้คดีเสนอแนะ นอกจากพิจารณาคดีแล้ว ศาลยังทำหน้าที่ควบคุมเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นผู้ตรวจสอบคุณสมบัติของเจ้าหน้าที่ศาลซึ่งเลือกด้วยวิธีจับสลาก รวมทั้งตรวจสอบบัญชีการเงินต่าง ๆ ซึ่งมีเงินของรัฐเกี่ยวข้องอยู่ ข้อบกพร่องของศาลอยู่ที่ข้อกำหนดที่ว่า การเป็นสมาชิกของศาลต้องกระทำด้วยความสมัครใจ แม้จะมีค่าตอบแทนให้แต่ก็เป็นจำนวนน้อย เป็นเหตุให้บรรดาผู้ที่มีความสามารถแต่ต้องรับผิดชอบในเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพไม่ประสงค์จะเป็นสมาชิก ผลที่ตามมาก็คือสมาชิกของศาลส่วนใหญ่ประกอบด้วยบรรดาคณคราและผู้ที่ไม่มีความสามารถอย่างแท้จริง

3.2.4 คณะสิบนายพล (Ten Generals) ในทางทฤษฎีคณะสิบนายพลเป็นตำแหน่งหน้าที่ทางการทหาร แต่ในทางปฏิบัติแล้วบรรดานายพลเหล่านี้มีอิทธิพล

ในทางการเมืองเป็นอย่างมาก เป็นตำแหน่งที่ขึ้นมาจากการเลือกตั้งโดยตรง และสามารถที่จะครองตำแหน่งต่อไปได้อีกเมื่อหมดวาระแล้ว หากได้รับเลือกซ้ำอีก กฎหมายกำหนดให้อำนาจหน้าที่ของนายพลแต่ละคนทัดเทียมกัน และแบ่งงานกันทำเป็นประเภท ๆ เพื่อไม่ให้เกิดการซ้อนงานกัน แต่ในทางปฏิบัติจะมีนายพลคนหนึ่งสามารถครอบงำและมีอิทธิพลเหนือนายพลคนอื่น ๆ ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าอย่างไม่เป็นทางการ หน้าที่ของคณะสภานายพลนี้จะเน้นหนักไปในทางนโยบายต่างประเทศและการทหาร แต่ในบางครั้งขยายคลุมไปถึงเรื่องการคลัง รวมตลอดถึงนโยบายในประเทศด้วย ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อม และบุคลิกของหัวหน้านายพล ฐานะของกลุ่มนายพลคล้ายคลึงกับคณะรัฐมนตรีในระบบการปกครองปัจจุบัน และหัวหน้านายพลเปรียบเสมือนนายกรัฐมนตรี อาจเรียกประชุมและยื่นข้อเสนอต่อสภา ระยะเวลาการดำรงตำแหน่งขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของสภา หากไม่ได้รับการสนับสนุนเพียงพอตำแหน่งก็อาจได้รับการกระทบกระเทือน

#### 4. ความคิดทางการเมืองยุคก่อนเพลโต

การสนทนาวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมการเมืองเป็นสิ่งธรรมดาและกิจวัตรประจำวันสำหรับพลเมืองชาวกรีกซึ่งถือว่ารัฐเป็นส่วนหนึ่งของตัวเขาและตัวเขาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ การสนทนา สดับดับรับฟัง, อภิปราย และวิเคราะห์ข่าวสารการเมืองเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นหน้าที่ของพลเมืองทุกคน สิ่งนี้เองที่ทำให้ปรัชญาการเมืองหรือความคิดทางการเมืองเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยนั้น ในบรรดานักทฤษฎีการเมืองของกรีกยุคก่อนเพลโต ซอคراطีสและกลุ่มเมธีซอพฟิสต์จัดว่าเด่น และมีชื่อเสียงที่สุด

4.1 ซอคراطีส (Socrates : 473 - 399 ก่อน ค.ศ.) เป็นอาจารย์ของเพลโตหลักปรัชญา และแนวความคิดของเขาไม่ได้รวบรวมไว้เป็นหนังสือ เพราะเขานิยมเผยแพร่ทรรศนะด้วยการสนทนาอภิปรายเท่านั้น ชีวิตประจำวันของซอคراطีสคือการเสาะหาคูสนทนาปัญหาการเมือง การสนทนาเป็นไปในรูปการตั้งปัญหาและนำหัวข้อมาอภิปรายจนกระทั่งพบข้อสรุป วิธีการแบบนี้เรียกว่าวิธีการแบบ dialogue ซึ่งศิษย์ของเขาคือเพลโตนิยมนำมาเป็นแบบอย่างในข้อเขียนของเขา ซอคراطีสจบชีวิตลงด้วยคำพิพากษาของศาลเอเธนส์ลงโทษให้ดื่มยาพิษสังหารชีวิตตนเอง ด้วยข้อหาจกฉกรรจ์ว่า พยายามสร้างลัทธิศาสนาของตนเอง และชักจูงเยาวชนไปในทางที่ผิด

4.1.1 ซอคراطีสเชื่อในความเป็นอมตะของวิญญาณ คนเราเมื่อตายแล้ววิญญาณจะออกจากโลกนี้ไปยังอีกโลกหนึ่งซึ่งดีกว่าและมีค่าแก่วิญญาณมากกว่า สิ่งทีหล่อหลอมวิญญาณให้ได้ดีได้คือการใช้ชีวิตที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ชีวิตในโลกนี้ควรใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการของดวงวิญญาณ นั่นคือ

การใช้ชีวิตอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมจะคิดหรือประพฤติอะไรควรมีเหตุผล เป็นมาตรการวัดว่าดีหรือเลว, ถูกหรือผิด “คุณธรรม (Virtue) คือความรู้ (Knowledge) สามารถที่จะค้นหาได้ สามารถที่จะสอนและเรียนกันได้”<sup>6</sup> ในการที่จะมีชีวิตที่ดีนั้นต้องมีความรอบรู้ 2 ประการคือ ความรอบรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับธรรมชาติที่เป็นอยู่ และความรู้ที่แท้จริงของค่าแห่งศีลธรรม

- 4.1.2 มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (Social animal) มีสัญชาตญาณแห่งความต้องการที่จะอยู่รวมกันกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน รัฐเป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นเพราะเป็นแหล่งที่คนสามารถพบกับชีวิตที่ดี คนสามารถเรียนรู้คุณธรรมจากเพื่อนร่วมสังคมของเขา ถ้าไม่มีรัฐแล้วคนก็จะไม่มีโอกาสได้สัมผัสกับคุณธรรม นอกจากนี้รัฐยังเป็นสถานที่ที่สนองความต้องการหลากหลายของคน เพราะการอยู่ร่วมกันในรัฐทำให้มีการแบ่งหน้าที่กันทำ คนก็จะสามารถให้บริการซึ่งกันและกันได้ เพราะฉะนั้นการอยู่ดีมีสุขในรัฐประเสริฐกว่าการอยู่ดีมีสุขของคนที่แยกตัวไปอาศัยนอกรัฐ
- 4.1.3 กฎหมายแห่งรัฐคือกติกาข้อบังคับที่ลิขิตให้คนในสังคมมีชีวิตถูกต้องตามทำนองคลองธรรม กฎหมายที่แท้จริงมาจากความฉลาดหรือความรู้ รัฐบุรุษควรกำหนดบทบัญญัติแห่งกฎหมายบนพื้นฐานของธรรมชาติและความรู้ กฎหมายของรัฐอาจไม่ใช่ผลผลิตของความฉลาดและความรอบรู้เสมอไป อาจเป็นเพียงผลผลิตของนักการเมืองซึ่งไม่แน่ว่าจะมีเหตุผลเป็นเครื่องสนับสนุน
- 4.1.4 คนทุกคนมีพันธะที่ยิ่งใหญ่ 3 ประการนั่นคือ พันธะต่อตนเอง, ต่อความจริง และต่อการแสวงหาคุณธรรม ถ้าหากว่าเขาถูกรัฐกำหนดให้ทำในสิ่งที่เขาคิดว่าผิดต่อพันธะที่เขา มีต่อสิ่งที่กล่าวมานั้น เขาควรยินดีสละชีวิตของเขาเสีย แต่ไม่ควรยอมโอนอ่อนหรือเปลี่ยนแปลงความคิดของเขา เพราะไม่มีอะไรน่ากลัวภายหลังการตาย วิญญาณของมนุษย์เป็นสิ่งอมตะ เมื่อสิ้นจากโลกนี้ก็จะไปจุติยังอีกโลกหนึ่งซึ่งดีกว่า
- 4.1.5 ซอคราตีสโจมตีระบอบประชาธิปไตยของนครรัฐเอเธนส์เป็นอย่างมาก เขาเชื่อว่าคนเราโดยธรรมชาติแล้วไม่ตัดเทียมกันในด้านความเฉลียวฉลาดและความสามารถในการปกครอง รัฐที่ดีจะสามารถสร้างศีลธรรมให้กับประชาชนได้ จำเป็นต้องปกครองโดยคนที่เฉลียวฉลาดและมีความสามารถที่จะปกครองซึ่งคุณสมบัตินี้มีน้อยคนที่จะมี การปกครองโดยเสียงส่วนใหญ่

---

<sup>6</sup> Sabine, *A History of Political Theory*, 33

ของประชาชนแบบกรีกนั้นเป็นการปกครองโดยรัฐบาลที่ปราศจากคุณธรรมและความยุติธรรม และไม่อาจเชื่อได้ว่าจะสามารถนำคนไปสู่ชีวิตที่ถูกต้องได้

4.1.6 เพราะฉะนั้นในแนวความคิดเกี่ยวกับรูปการปกครอง ซอคราติสจึงเป็นผู้ที่สนับสนุนรูปการปกครองแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) คือ อำนาจอธิปไตยอยู่ในกลุ่มคนละบุคคลที่มีความเฉลียวฉลาดมีความรู้ความสามารถในการปกครองเหนือกว่าคนส่วนใหญ่ในสังคม คุณธรรมในการปกครองนั้น ซอคราติสเน้น “ความเฉลียวฉลาด” ทั้งนี้เพราะเขาไม่เชื่อในความเสมอภาคของคน และเห็นว่าการปกครองโดยคนส่วนน้อยที่มีคุณสมบัติเหนือกว่าคนส่วนใหญ่เท่านั้น จึงจะสามารถทำให้คนภายในรัฐประสพกับความสุขได้

4.2 กลุ่มซอโฟฟิสต์ (Sophists) เป็นชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มนักปรัชญาการเมืองพวกหนึ่งในสมัยกรีกตอนต้น ซึ่งหากินด้วยการสัญญาว่าจะสอนบรรดาผู้กระหายความรู้ทั้งหลาย ซอโฟฟิสต์ชั้นนำได้แก่โปรทาโกรัส (Protagoras), จอเจียส (Gorgias), โปรดิคัส (Prodicus), ฮิปเปียส (Hippias), และทราสิมาคัส (Thrasymachus) กลุ่มซอโฟฟิสต์เป็นชาวต่างดาวที่เข้ามาพำนักในเอเธนส์ในสมัยของเพริคลีส (ศตวรรษที่ 4 ก่อน ค.ศ.) เนื่องจากพวกซอโฟฟิสต์เป็นชนต่างดาว พวกชาตินิยมในเอเธนส์จึงไม่ค่อยจะวางใจพวกนี้เท่าใดนัก พวกซอโฟฟิสต์นี้ไม่ได้เขียนหนังสือเป็นหลักฐานไว้เลย การเรียนรู้แนวความคิดของพวกเขาดำเนินการศึกษาผ่านทางข้อเขียนของเมธีคนอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีอคติต่อพวกซอโฟฟิสต์ และในบรรดาซอโฟฟิสต์ด้วยกันเองก็มีข้อคิดเห็นและทรรศนะในบางเรื่องแตกต่างกัน

4.2.1 หลักสำคัญที่กลุ่มซอโฟฟิสต์ใช้เป็นเครื่องมือหากินคือการสอนสิ่งที่เขาเรียกว่า “โซเฟีย (Sophia)” ซึ่งหมายถึงความเฉลียวฉลาด, ความรอบรู้ และ ความชำนาญซึ่งพวกเขาคิดว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น จะทำให้เยาวชนคนหนุ่มสาวประสบความสำเร็จในกิจการอาชีพและในการใช้ชีวิตเช่นพลเมืองดี ซอโฟฟิสต์ฝึกหัดอบรมให้ผู้รับการศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติหน้าที่ในสภาพประชาชนและในศาล แนะนำวาทศาสตร์วิธีการอภิปรายชักจูงให้คนเห็นคล้อยตามเพื่อนำไปใช้ในสภาพประชาชน ให้คำแนะนำวิธีการให้การเมื่อตกเป็นจำเลยต่อศาลหรือเมื่อเป็นโจทก์ “ในศตวรรษที่ 5 และ 4 ก่อนคริสตกาล ขณะที่ยังไม่มีอาชีพนักกฎหมาย ในทางพฤกษกรรมกลุ่มซอโฟฟิสต์ได้กระทำหน้าที่ซึ่งภายหลังเรียกกันว่าทนายความ”<sup>7</sup>

4.2.2 พวกซอโฟฟิสต์มีความเชื่อมั่นในลัทธิปัจเจกชนนิยมหรือเอกบุคลิกนิยม (Individualism) เชื่อว่า “คนเป็นเครื่องวัดของทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ละคน

---

<sup>7</sup> Sibley, *Political Ideas and Ideologies*, 55



มีความสามารถที่จะวัดว่าสิ่งใดผิดตามความเชื่อและความปรารถนาของเขา”<sup>8</sup>  
“การศึกษาที่เหมาะสมสำหรับมนุษยชาติคือการศึกษาเรื่องของคน”<sup>9</sup> คน  
ไม่ใช่สัตว์สังคมโดยธรรมชาติแล้วคนเห็นแก่ตัว ไม่ชอบการรวมกันเป็นสังคม  
และไม่มีความเท่าเทียมกันในเรื่องกำลัง ดังนั้นการที่รัฐเกิดขึ้นจึงไม่ใช่  
ปรากฏการณ์ธรรมชาติแต่มีรากฐานมาจากอำนาจ คือมีบุคคลบางคนใช้อำนาจ  
ก่อตั้งขึ้น ผลที่ตามมาคืออำนาจทางการเมืองมีจุดมุ่งหมายคือความเห็นแก่ตัว  
ของผู้ปกครองแฝงอยู่

- 4.2.3 ในเรื่องเกี่ยวกับความยุติธรรม ซอฟฟิสตส์เชื่อว่าเป็นเรื่องของปัจเจกชน  
แต่ละคนมีสิทธิที่จะยึดถือสิ่งที่ตนเห็นว่ายุติธรรมสำหรับตน โพรทาโกอรัส  
อธิบายว่า “สิ่งที่บุคคลหนึ่งเห็นว่าเป็นความยุติธรรมก็เป็นความยุติธรรม  
เฉพาะตัวของเขาเท่านั้น สิ่งที่เห็นว่าเป็นความยุติธรรมของเมืองหนึ่งก็เป็น  
ความยุติธรรมเฉพาะของเมืองนั้น”<sup>10</sup> ธราสิมาคัสสรุปว่า “หลักสำคัญ  
ของความยุติธรรมในทุกหนทุกแห่งคือผลประโยชน์ของผู้ที่แข็งแรงกว่า”<sup>11</sup>
- 4.2.4 ซอฟฟิสตส์โจมตีกฎหมายและกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการปกครองนครรัฐกรีกต่าง ๆ  
ว่าบิดเบือนไปจากกฎหมายธรรมชาติ จะเห็นได้จากการที่กฎหมายของแต่ละรัฐ  
แตกต่างกันออกไป การกระทำบางอย่างเป็นสิ่งต้องห้ามในรัฐหนึ่ง แต่กลับ  
เป็นที่สนับสนุนในอีกรัฐหนึ่ง ดังนั้นกฎหมายที่มีอยู่เป็นเพียงธรรมเนียม  
ปฏิบัติที่ยึดถือต่อเนื่องกันมา หากใช้กฎหมายที่แท้จริงเช่นกฎหมายธรรมชาติ  
ที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ไม่ “กฎหมายที่มีอยู่อาจจะเป็นเพียงข้อตกลง  
ในระหว่างผู้ที่แข็งแรงเพื่อที่จะใช้กดขี่ผู้อ่อนแอ หรือไม่ก็คือข้อตกลงจาก  
การรวมกันของผู้ที่อ่อนแอเพื่อป้องกันตนเองจากผู้แข็งแรงกว่า”<sup>12</sup> กลุ่ม  
ซอฟฟิสตส์เชื่อว่าอำนาจสร้างความชอบธรรม ดังนั้นกฎหมายซึ่งมีรากฐาน  
มาจากอำนาจจึงมักบีบบังคับให้คนต้องทำอะไรที่ขัดต่อเหตุผลอยู่เสมอ
- 4.2.5 ในการไม่ยอมรับความถูกต้องของกฎหมายที่ใช้อยู่ ซอฟฟิสตส์แนะนำให้คน  
หันไปหากฎหมายธรรมชาติ เพราะจรรยาและศีลธรรมจะเกิดขึ้นต่อเมื่อ  
มีการสนับสนุนและเชื่อในกฎหมายแห่งธรรมชาติ ความยุ่งยากที่เกิดขึ้น  
สืบเนื่องมาจากการที่รัฐยื่นมือเข้าไปยุ่งเกี่ยวในเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม พยายาม

<sup>8</sup> Wanlass, *Gettells's History of Political Thought*, 43.

<sup>9</sup> Curtis, (ed.) *The Great Political Theories*, 25.

<sup>10</sup> เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ, *ทฤษฎีการเมืองและสังคม*, 4 .

<sup>11</sup> Wanlass, *Gettells's History of Politic&Thought*, 44.

<sup>12</sup> *Ibid.*, 44.

ที่จะสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โดยหวังที่จะส่งเสริมจรรยาในหมู่ประชาชนวิธีที่จะลดข้อยุ่งยากนี้คือ รัฐต้องหลีกเลี่ยงที่จะบัญญัติกฎหมายแห่งธรรมชาติด้วยการลดบทบาทไม่ยุ่งเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนให้มากนัก

- 4.2.6 คนที่ควรได้รับการยกย่องสรรเสริญนั้น ตามทรรศนะของกลุ่มซอเฟิสต์ได้แก่คนที่รู้จักการหลบหลีก ไม่อยู่กับร่องกับรอย รู้จักฉวยโอกาส “กระทำการใดที่จะให้ได้มา ซึ่งตำแหน่งชีวิตคือ เกียรติ อำนาจ และความมั่งคั่ง”<sup>13</sup> หาใช่ผู้ที่มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิตไม่ เพราะถูกคือสิ่งที่พาเราไปสู่ความสำเร็จ ผิดคือสิ่งที่เป็นอุปสรรค ความยุติธรรมคือสิ่งที่ทำให้เราพอใจสุขและทุกข์เท่านั้นที่เป็นจริง ดี ชั่ว หามีอะไรจริงไม่”<sup>14</sup>
- 4.2.7 ศาสตราจารย์เซไบน์สรุปว่า หลักการต่าง ๆ เท่าที่พวกซอเฟิสต์เผยแพร่มาโดยตลอดนั้น แสดงให้เห็นว่าพวกนั้นนั้นความจริงไม่มีปรัชญาอยู่เลย พวกนี้สั่งสอนแต่สิ่งที่บรรดานักศึกษากระตือรือร้นที่จะจ่ายเงินเรียนเท่านั้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่ายกย่องสำหรับพวกซอเฟิสต์ก็คือ การที่พวกเขาอย่างน้อยที่สุดก็ได้สร้างสรรค์แนวความคิดใหม่ ๆ ที่ผิดแผกไปจากแนวความคิดเก่า ๆ ซึ่งได้รับการเชื่อถืออยู่ในสมัยนั้น<sup>15</sup>

## 5. สรุป

5.1 นครรัฐกรีกในสมัยศตวรรษที่ 5 และ 4 ก่อนคริสตกาลมีความเจริญรุ่งเรืองมากได้ชื่อว่าเป็นศูนย์แห่งความเจริญของอารยธรรมตะวันตก และเป็นต้นกำเนิดของแนวความคิดทางด้านปรัชญาการเมือง การปกครองของนครรัฐกรีกสมัยนั้นเป็นไปในแบบประชาธิปไตยโดยตรงพลเมืองชาวกรีกทุกคนมีสิทธิและมีส่วนในการปกครองและกิจกรรมของรัฐของตน สถาบันการปกครองเกือบทุกสถาบันเปิดโอกาสให้พลเมืองทุกคนมีส่วนร่วมโดยเสมอภาคกัน เสรีภาพในด้านความคิดเห็นทางการเมืองมีอย่างไพศาล เพราะชาวกรีกมีทรรศนะว่า เป็นหน้าที่ของพลเมืองทุกคนที่จะต้องเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมือง เพราะ “เขาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ และรัฐคือส่วนหนึ่งของตัวเขา”

5.2 อย่างไรก็ตามในบรรดานักทฤษฎีการเมืองชั้นนำของกรีกยุคต้น ปรากฏว่าซอคราตีสและกลุ่มซอเฟิสต์กลับโจมตีระบอบประชาธิปไตยโดยตรงของกรีก โดยเหตุผลที่ว่าระบบการปกครองประเภทนี้ไม่อาจนำชีวิตที่ดีมาสู่ประชาชนได้ เพราะคนแต่ละคนมีความสามารถและเฉลียวฉลาดแตกต่างกัน การให้สิทธิทุกคนเสมอภาคกันจึงไม่ถูกต้องตามหลักแห่งเหตุผล ซอคราตีสเชื่อว่าการปกครองที่ดีควรเป็นการปกครองโดยคนที่เฉลียวฉลาดรอบรู้ ในขณะที่กลุ่มซอเฟิสต์เชื่อในสิทธิปัจเจกชนนิยม แนะนำให้รัฐลดบทบาทในการยุ่งเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของคนในสังคมให้น้อยลงและสอนให้คนยึดถือกฎหมายธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิต

<sup>13</sup> วิทย์ วิศทณเวทย์, “จริยศาสตร์”, ในสมาคมสังคมศาสตร์ฯ, (จัดพิมพ์), *วรรณไวทยากร. ปรัชญา*. 31.

<sup>14</sup> *Ibid.*, 31.

<sup>15</sup> Sabine, *History of Political Thought*, 27.

# ภาคผนวก

## เพริคลีส (Pericles : 495 - 429 B.C.)

### คณีย์ ทองใหญ่

สมัยของเพริคลีสเป็นสมัยที่มีชื่อมากในด้านการพัฒนาศิลปวิทยาการต่าง ๆ และสิ่งที่ทำให้เพริคลีสรัฐบุรุษชาวเอเธนส์ผู้นี้มีชื่อเสียงโด่งดังขึ้น ก็คือการกล่าวสุนทรพจน์ของเขาในพิธีฝังศพเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่ทหารหาญชาวเอเธนส์ผู้เสียชีวิตในระหว่างสงครามเพโลโพนีสเซียน สุนทรพจน์ได้สะท้อนให้เห็นสภาพของบรรยากาศทางสังคมและการเมืองของนครรัฐเอเธนส์ในสมัยนั้น ต่อไปนี้คือข้อความในสุนทรพจน์ดังกล่าว.-

“ก่อนหน้าที่ข้าพเจ้าจะขึ้นมาพูด ณ ที่นี้ คงจะเคยมีคนเป็นจำนวนมากไม่น้อย ซึ่งมีโอกาสเช่นเดียวกับข้าพเจ้าในการที่ได้มากล่าวไว้อาลัยเพื่อเป็นเกียรติแก่ทหารหาญผู้พลีชีพเพื่อชาติของเรา ในทรรศนะของข้าพเจ้านั้นรู้สึกไม่เห็นด้วยกับการประกาศเกียรติคุณเช่นนั้น เพราะการที่รัฐได้เข้ามาอนุเคราะห์เรื่องศพให้ก็น่าจะเป็นเกียรติพออยู่แล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าเกียรติคุณของบุคคลเหล่านั้นนั้นไม่ควรจะขึ้นอยู่กับคำกล่าวสุนทรพจน์ของบุคคลเพียงบางคน การกล่าวสุนทรพจน์สรรเสริญใครก็ตามเป็นสิ่งที่ยากมิใช่น้อย เพราะบางที่ผู้ฟังอาจจะพากันคิดว่าผู้พูดพูดในสิ่งที่เกินความจริงไป สำหรับคนที่รู้จักและคุ้นเคยกับผู้ตายก็อาจจะคิดว่าถ้อยคำในสุนทรพจน์นั้นยกย่องยังไม่จุใจพอ แต่สำหรับผู้ที่ไม่รู้จักผู้ตายก็ย่อมมีอคติได้ว่าข้าพเจ้าพูดสรรเสริญผู้ตายจนเกินไป เมื่อได้ยินคำกล่าวยกย่องความสามารถของผู้ตาย ซึ่งก็เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่ไม่อยากเห็นใครเด่นเกินใคร และบางทีก็เลยคิดไปว่าตนอาจทำได้ดีกว่านั้น ผู้ฟังที่มีอคติเหล่านี้จึงมักอิจฉา และไม่เชื่อถือวีรกรรมของผู้ตาย อย่างไรก็ตาม เมื่อประเพณีตั้งแต่บรรพบุรุษของเราถือว่าจะต้องมีการกล่าวสุนทรพจน์สรรเสริญผู้ประกอบคุณงามความดีซึ่งวายชนม์ไปแล้ว ข้าพเจ้าก็จำต้องปฏิบัติตามและจะพยายามจนสุดความสามารถในอันที่จะให้ถูกต้องตามความประสงค์ และเป็นที่ยังพอใจแก่ท่านทั้งหลายโดยทั่วหน้ากัน

ในตอนแรกนี้เพื่อความเหมาะสมด้วยประการทั้งปวงข้าพเจ้าขอกล่าวคำสรรเสริญบรรพบุรุษของเราก่อน ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นได้ช่วยกันปกป้องคุ้มครองประเทศของเราติดต่อกันมาหลายชั่วคนแล้วโดยมิได้เปลี่ยนมือไปเป็นของชาติอื่นนับว่าเป็นสิ่งอันควรสรรเสริญอย่างยิ่ง บรรพชนผู้เปรียบเสมือนเป็นบิดาของพวกเรา ได้เป็นผู้ขยายอาณาจักรให้กว้างขวางจนมีสภาพเหมือน

กับที่เราครอบครองอยู่ในปัจจุบันซึ่งเป็นงานอันเหนื่อยยาก และเป็นมรดกที่ท่านมอบให้กับพวกเรา ผู้เปรียบเสมือนบุตร ซึ่งพวกเราก็สามารถรักษาความมั่นคงของมหานครเอเธนส์นี้ให้เป็นอิสระ อยู่ได้ทั้งในยามศึกสงครามและยามสงบ อนึ่งข้าพเจ้ามิได้หมายความว่าท่านผู้ฟังทั้งหลายในที่นี้ จะต้องจดจำความสำเร็จในการปรับปรุงสังคมเอเธนส์ของเรา หรือมัวฝังใจอยู่กับการร่วมกันต่อสู้ ของบรรพชนและพวกเราในการต่อต้านการรุกรานของพวกบาบิโลเนียนและพวกกรีก เพราะถ้าจะ กล่าวกันแล้วเป็นเรื่องที่มีรายละเอียดยืดยาวมาก แต่ข้าพเจ้าจะพยายามกล่าวแสดงให้เห็นว่าเอเธนส์ ของเรามีความเจริญรุ่งเรืองและมีอำนาจขึ้นมาได้อย่างไร นครรัฐแห่งนี้เพิ่มพูนความยิ่งใหญ่ได้ โดยวิธีใดและจะกล่าวโยงไปถึงคุณงามความดีของผู้ตายด้วย

พวกเราอยู่กันอย่างมีความสุขโดยมีรัฐบาลซึ่งไม่มีนโยบายรุกรานเพื่อนบ้านเป็นระบบ การปกครองที่เป็นตัวของตัวเอง เป็นแบบอย่างให้กับนครรัฐอื่น รูปการปกครองแบบนี้มิได้ผูกขาด อยู่กับคนเพียงไม่กี่คน แต่ประชาชนทั้งหมดมีส่วนร่วมอยู่ด้วย เราเรียกว่ารูปการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย ซึ่งถือว่าทุกคนมีความสามารถและมีความเท่าเทียมกันตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ การบริหารสาธารณกิจต่าง ๆ ใช้หลักความยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ความยากจนที่เราประสบอยู่มิได้ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศให้เจริญรุดหน้าแต่อย่างใด หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐสามารถ ดำเนินงานผ่านพ้นอุปสรรคนานาประการ รัฐบาลได้พยายามดำเนินการทุกวิถีทางในอันที่จะ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรโดยทั่วหน้าในขณะเดียวกับที่พยายามสร้างเอเธนส์ให้เป็นศูนย์กลาง แห่งความเจริญของโลก

ในเรื่องของการสงครามจะเห็นได้ว่าเอเธนส์ของเรามีไซนครที่เฟื่องคราม หากแต่มี ลักษณะเป็นเมืองเปิดโดยทั่วไปสำหรับคนต่างเมืองเข้ามาพักอาศัย ซึ่งในจำนวนคนแปลกหน้า เหล่านี้ก็มีผู้ที่ศัตรูส่งเข้ามาสืบข่าวจากเราปะปนอยู่ด้วย แต่เราก็ให้การต้อนรับแก่บุคคลเหล่านั้น อย่างอบอุ่น ส่วนในด้านการศึกษานั้นเยาวชนเอเธนส์มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานหนัก และแสดงความมองอาจกล้าหาญให้เป็นที่ประจักษ์ในยามมีภัยจากสงครามดังจะเห็นได้จากคราวที่ พวกเลซีเดโมเนียนซึ่งมารุกรานเราต้องพ่ายแพ้กลับไปเพราะความสามัคคีเข้มแข็งของพวกเรา และในทางตรงกันข้ามเมื่อเราเป็นฝ่ายบุกเข้าไปในดินแดนต่างนครบ้างเราก็สามารถยึดได้โดยง่ายดาย แม้จะเผชิญกับการต่อสู้ป้องกันอย่างแข็งขันจากฝ่ายข้าศึกก็ตาม แต่ก็ไม่อาจต้านทานกำลังทัพเรือ และทัพบกอันทรงพลานุภาพของเราได้ มีอยู่บางครั้งเหมือนกันที่เราเป็นฝ่ายปราชัยเพราะว่ามี กำลังน้อยกว่า ซึ่งชัยชนะต่อเรานี้ พวกศัตรูมักจะทำเอาไปคุยโอ้อวดว่าตนสามารถเอาชนะเอเธนส์ และเมื่อฝ่ายตนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้เอเธนส์ก็มักจะทำอ้างว่าเป็นเพราะเอเธนส์มีกำลังเหนือกว่า ท่านผู้ฟัง จะเห็นได้ว่าการมีความกล้าหาญอดทนเป็นที่ตั้ง จะช่วยให้เราไม่ประหวั่นพรั่นพรึงต่อภัยอันตรายใด ๆ ดังนั้นนักรบผู้ชาญฉลาดของเราจึงสมควรที่จะได้รับการกล่าวขวัญถึง

ในด้านชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเอเธนส์เราได้ดำเนินชีวิตอันรื่นรมย์ผสมผสานด้วยความ กระหมัดกระหม่อม ปฏิบัติตามปรัชญาชีวิตของเราโดยไม่ย่อท้อ แม้ว่าเราจะมีคามมั่งคั่งแต่เราก็มี

ความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง การโอดครวญเพราะความยากจนนั้นเป็นสิ่งที่น่าละอาย และยิ่งเอาแต่คร่ำครวญประการเดียวโดยไม่พยายามหาวิธีแก้ไขด้วยแล้วก็นับว่าน่าละอายใจจริง ๆ การที่คนบางคนให้ความเอาใจใส่ต่อทั้งการดำเนินชีวิตส่วนตัวและกิจการของรัฐด้วย โดยนำทั้งสองอย่างเข้ามาผูกพันกันย่อมทำให้การดำเนินกิจการของรัฐบาลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับเราเท่านั้นที่คิดว่าเราไม่ควรจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการของรัฐ มิใช่ว่าเกียจคร้านแต่ควรจะอยู่เฉย ๆ ดีกว่าขอให้เราผ่านข้อวิจารณ์ต่าง ๆ ไปก่อนและมาทำความเข้าใจที่ถูกต้องดีกว่าอย่าไปนึกว่าทำอย่างนั้นดีอย่างนี้ไม่ดี แต่ก็มีไม่ว่าจะไม่ว่างอะไรเสียเลยก่อนที่จะกระทำการสิ่งใด เพราะมันจะทำให้การดำเนินการเป็นไปอย่างดีเลิศการถกเถียงอภิปรายเสียก่อนจะกระทำการใด ๆ จะเป็นมาตรการช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ความกล้าหาญของกลุ่มบุคคลอื่นก็คือผลจากความซื่อสัตย์สุจริตของพวกเขา อย่างไรก็ตามแม้จะมีผู้ที่มีจิตใจสูงส่งมองเห็นความทุกข์ยากของสงครามและความหวนคืนของสันติภาพ แต่นั่นก็ได้หมายความว่าสิ่งนี้จะช่วยบรรเทาความรุนแรงของสงครามลงได้

ในแง่ของความมีเมตตาธรรม เราชาวเอเธนส์แตกต่างจากชนชาติอื่น เรามีการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ที่เป็นเพื่อนมิใช่ว่าจะคอยรับประโยชน์จากเพื่อนแต่ฝ่ายเดียว นอกจากนี้ยังยึดในความกตัญญูรู้คุณและรู้จักการตอบแทนบุญคุณคน พวกเราเท่านั้นที่ถือปฏิบัติในพฤติกรรมเหล่านี้ เอเธนส์ของเราจึงอาจเปรียบได้ว่าเป็นต้นฉบับหรือโรงเรียนแห่งชาวกรีกทั้งหมด

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะสรรหาคำที่เหมาะสมอย่างไรดีมากแล้วในโอกาสเช่นนี้ได้ แต่สภาพความเป็นจริงอันเป็นที่ประจักษ์แก่ท่านผู้ฟังทั้งหลายอยู่แล้วคงเป็นเรื่องพิสูจน์ได้อย่างดี อาจกล่าวได้ว่าความยิ่งใหญ่ของเราได้ถูกค้นพบโดยประสบการณ์ที่สืบเนื่องกันมามากกว่าจากรายงานใด ๆ ชาวเอเธนส์ผู้ซึ่งพยายามปลุกตัวออกห่างหรือหลีกเลี่ยงจากการโจมตีรุกรานของข้าศึกยกเว้นเสียแต่ว่าจะถูกต่อแยะและรุกรานด้วยความมุ่งมาดอันชั่วร้ายที่ต้องการจะยึดเราเป็นเมืองขึ้นทำให้เราจำต้องสู้ทั้ง ๆ ที่เราไม่ปรารถนาที่จะประกาศสงครามกับผู้ใดเลย เราไม่ต้องการให้บุคคล เช่น ไฮเมอร์หรือใครมาเป็นผู้กล่าวสติวิกรรมของเราแม้ด้วยบทกวีนิพนธ์อันไพเราะเพราะพริ้งก็ตามว่าที่จริงถ้าเราจะทำสงครามกองทัพเรือก็คงสามารถรองความเป็นเจ้าทะเลไว้ได้ และแผ่นดินทุกแห่งก็คงไม่พินมือกองทัพบกอันเกรียงไกรของเรา ซึ่งสิ่งที่ตามมาจากการกระทำดังกล่าวนี้คือในดินแดนที่เราบุกเข้าไป บางแห่งที่ต่อต้านเราอาจจะต้องสร้างอนุสาวรีย์ของความเป็นศัตรูไว้ แต่บางแห่งที่ให้การต้อนรับเราก็จะพบกับอนุสาวรีย์แห่งมิตรภาพ

ในการต่อสู้เพื่อปกป้องรัฐนั้นชีวิตหลายชีวิตต้องจบลงไปพร้อมด้วยความมองจากลำหยาบ ข้าพเจ้าอยากจะชักชวนให้พวกท่านที่ยังมีชีวิตอยู่นี้ได้ยึดถือเป็นแบบอย่าง บุคคลที่เสียชีวิตในสงครามเพื่อปกป้องรัฐนี้ได้กระทำแล้วซึ่งสิ่งอันควรแก่การยกย่องขึ้นเป็นวีรบุรุษ ที่ข้าพเจ้ากล่าวพาดพิงถึงรัฐมาตั้งแต่ต้นก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าที่รัฐของเราดำรงอยู่มาได้จนปัจจุบันนี้ ก็เพราะความกล้าหาญของวีรบุรุษเหล่านี้ ความกล้าหาญซึ่งเขาพลีให้กับประเทศของเขาในบั้นปลายของชีวิตได้ช่วยลบล้างความล้มเหลวและความบกพร่องต่าง ๆ ในขณะที่มีชีวิตอยู่ลงได้ ในยามที่ชะตา

ของตังกำลังคับขันจากภัยสงครามทุกคนน่าจะเลิกคิดถึงอย่างอื่นหมดไม่ว่ายากดีมีจนทุกคนจะพากันคิดถึงสิ่งหนึ่งนั่นคือการแก้แค้นศัตรูผู้มาย่ำยีประเทศของตน และจะพากันเข้าต่อกรกับศัตรูอย่างกล้าหาญและพากันเห็นพ้องต้องกันว่าตัวตายดีกว่าชาติตาย หรือถูกตราหน้าว่าเป็นคนชั่วลาดตาขาว เมื่อถอยหลังให้กับศัตรู พวกเขายอมละทิ้งความกลัว มุ่งหวังชัยชนะในการต่อสู้แม้ตัวจะตาย แต่ถ้าเป็นการตายในหน้าที่อันมีเกียรติกล้าหาญ พวกเขายอมสละให้ได้

นี่แหละท่านผู้ฟังผู้ยังมีชีวิตอยู่ทั้งหลายไม่ควรจะสวดอ้อนวอนให้โชคชะตามาช่วย แต่เป็นหน้าที่ของท่านที่ควรจะทำตามอย่างท่านผู้กล้าหาญเหล่านี้ มิใช่จะใช้แต่เพียงสักแต่พูดเพียงอย่างเดียว ท่านควรจะตระหนักว่าความยิ่งใหญ่ของเอเธนส์เรานี้เป็นผลมาจากบุคคลผู้พลีชีพของเขาย่างกล้าหาญเป็นผู้รู้หน้าที่ของตน บุคคลเหล่านี้แม้จะประสบกับความล้มเหลวในการดำเนินกิจการอื่น แต่เขาก็สามารถประสบผลสำเร็จในการพลีชีพรับใช้บ้านเมืองได้เป็นอย่างดี แม้ว่าร่างกายของเขาจะสูญสลายไปแล้วแต่เกียรติคุณความดีของเขาก็ยังคงปรากฏอยู่มิได้สลายตามร่างไปด้วย อนุสรณ์แห่งความดีของบุคคลเหล่านี้มิใช่จะจารึกอยู่เพียงแต่ที่หลุมศพ หากแต่จะประทับอยู่ในจิตใจและความทรงจำของเราทั้งมวลอยู่อย่างไม่รู้ลืม อาจร้อยกรองเกียรติคุณเหล่านั้นออกมาด้วยมธุรสวาจาเมื่อใดก็ได้เมื่อถึงเวลาอันสมควร ผืนแผ่นดินทั่วพิภพ คือหลุมศพของวีรชนเหล่านี้ เกียรติคุณของท่านเหล่านี้ใช้ว่าจะจารึกอยู่เพียงแต่ในดินแดนของตนเท่านั้น แต่จะขจรขยายออกไปยังสากลพิภพ ท่านผู้ฟังคงตระหนักแล้วว่าความสุขของเรานั้นขึ้นอยู่กับความมีอิสรภาพ อิสรภาพจะมีขึ้นได้เมื่อเรามีจิตใจกล้าหาญพร้อมที่จะเผชิญภัยจากศัตรูผู้จะมาย่ำยี ใช้ว่าคนยากจนหรือคนไร้โชคหมดที่พึ่งเท่านั้นที่กล้าเผชิญกับความตายโดยไม่ต้องหวงหรือคิดถึงอะไรมากนัก คนที่กล้าเผชิญกับความตายอาจเป็นคนที่มิใช่โชคหรือไร้โชคก็ได้ สำคัญอยู่ตรงที่ว่าเขามีความกล้าพอที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เมื่อมีภัยเกิดขึ้นหรือไม่ ผู้ที่มีจิตใจอ่อนแอนั้นย่อมรู้สึกเจ็บปวดเพราะความละอายใจมากกว่าบุคคลผู้มีจิตใจหาญกล้าเผชิญกับความตายเป็นไหน ๆ

เหตุนี้เองข้าพเจ้าจึงไม่ขอแสดงความเศร้าโศกร่วมกับบิดามารดาของผู้ชายชนม์ ซึ่งร่วมฟังข้าพเจ้าพูด ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าอยากจะปลอบโยนมากกว่า เป็นที่ประจักษ์แล้วว่ามนุษย์ทุกผู้ทุกนามที่เกิดมานั้นมีความแตกต่างกันในด้านโชคชะตามาก ผู้ที่ได้ดีมีสุขก็เรียกว่าเขาถึงแล้วซึ่งความสุขในชีวิต เปรียบดังรางวัลวีรญาณที่นอนเรียงรายอยู่นี้ก็เรียกว่าผลจากกรรมดีของพวกเขาได้ทำให้พวกเขาเป็นเจ้าของความสุขแล้ว คำปลอบใจของข้าพเจ้านั้นคงไม่มีผลนัก เพราะข้าพเจ้าทราบดีว่าความเศร้าจากการสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักและสิ่งอันเคยเป็นส่วนหนึ่งของพวกท่านนั้นเป็นความรู้สึกเช่นไร แต่นั่นแหละท่านก็ต้องทำจิตใจให้เข้มแข็งเข้าไว้ โดยเฉพาะสำหรับท่านที่ยังสามารถจะมีบุตรได้อีก บุตรคนใหม่ในอนาคตของท่านอาจจะช่วยทำให้ลืมความโศกเศร้าลงได้บ้าง และจะเป็นการช่วยให้นครรัฐของเรามีทหารและพลเมืองเพิ่มขึ้น ข้าพเจ้าทราบดีว่าความรู้สึกของคนที่ยุติเสียสมาชิกในครอบครัวนั้นยากที่จะอธิบายให้เข้าใจได้ ถ้าเราไม่เคยประสบกับสภาพดังกล่าวนี้ด้วยตนเองดูบ้าง สำหรับท่านผู้เป็นบุพการีของวีรชนเหล่านี้ข้าพเจ้าใคร่จะขอให้ท่านหักใจอย่าคิด

อะไรมากจนระลึกถึงเกียรติภูมิที่บุตรชายของท่านได้ประกอบไว้ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้บ้านปลายแห่งชีวิตของท่านมีความสุขขึ้น

และสำหรับผู้ที่ เป็นบุตรหรือเป็นพี่เป็นน้องของผู้วายชนม์ ข้าพเจ้าหวังว่าความสามารถของพวกท่านนั้นคงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผู้ตายแต่ชื่อเสียงที่พวกท่านจะได้รับคงจะไม่เท่ากับญาติของท่านซึ่งเสียชีวิตไปแล้วเป็นแน่ เหตุเพราะว่าในสังคมของมนุษย์ทุกวันนี้ยังมีความอิจฉาชิงดีชิงเด่นกันอยู่ ผิดกับคนที่ตายไปแล้ว ปราศจากการแข่งขันหรืออิจฉาริษยากัน ย่อมได้รับคำสรรเสริญโดยปราศจากข้อโต้แย้ง

สำหรับหญิงหม้ายผู้สูญเสียสามีไป ข้าพเจ้าขอเตือนสติท่านด้วยประโยคเพียงสั้น ๆ ว่า “ท่านจะได้รับคำสรรเสริญยกย่องเป็นอย่างยิ่งถ้าท่านครองตัวอยู่อย่างมีคุณธรรมประจำใจไม่ประพฤติชั่วในกาม ลดตัวลงมาสู่ความต่ำทราม”

ณ บัดนี้ข้าพเจ้าก็ได้ปฏิบัติตามประเพณีที่วางไว้เสร็จเรียบร้อยแล้วและพร้อมกับพิธีเช่นสรวงที่หลุมศพก็พร้อมอยู่แล้ว สำหรับบุตรของผู้วายชนม์นั้นเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะเข้ามาอนุเคราะห์เลี้ยงดูให้เติบโตใหญ่ต่อไปอันเป็นเสมือนบำเหน็จที่รัฐมอบให้แก่ผู้ตายและญาติมิตรในฐานะผู้พลีชีพเพื่อชาติ ตราบใดที่รัฐยังให้รางวัลเกื้อกูลอยู่เช่นนี้แล้ว ตราบนั้นประชาชนผู้รักชาติก็ย่อมมีความอบอุ่นและเต็มใจที่จะเข้ามารับใช้ชาติของตน สุดท้ายนี้เมื่อท่านได้แสดงความไว้อาลัยแก่ผู้วายชนม์เสร็จสิ้นลงแล้วก็ขอให้ท่านทั้งหลายจงแยกย้ายกลับไปพักผ่อนยังบ้านของแต่ละท่านเถิด”